

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo

Том / Volume XXIV (2016),
Книжка / Issue 2

ДВА МАЛКО ПОЗНАТИ ИЗВОРА ЗА ПОХОДИТЕ НА ВЛАДИСЛАВ ВАРНЕНЧИК ОТ 1443 – 1444 г.

Невян МИТЕВ

TWO LITTLE-KNOWN SOURCES FOR THE CAMPAIGNS OF 1443 – 1444 OF WŁADYSŁAW III OF POLAND (WŁADYSŁAW OF VARNA)

Nevyan MITEV

Abstract: The campaigns of 1443 – 1444 of Władysław III of Poland (Władysław of Varna) were among the most important events in medieval Europe during the 15th century. There are numerous historical sources about them – Polish, Hungarian, Ottoman, Czech, Italian, etc. Some of them have been translated into Bulgarian language, others still wait to be published. The aim of this publication is to present and analyze the translated versions of two historical sources unknown to Bulgarian historiography and not used by the researchers on the subject so far. The first source is “Il Regno degli Slavi” (“The Realm of the Slavs”) by Mauro Orbini, and the second one is “A Short Novel about Skanderbeg”. These two sources provide important information about the two campaigns, and especially about the attitude of George Kastriot (Skanderbeg) to these events. They should be used by the Bulgarian researchers on the topic.

Key words: Władysław III of Poland (Władysław of Varna), the battle of Varna, historical source, campaign, historiography.

Походите на Владислав Варненчик от 1443 – 1444 г. са едни от най-важните събития в историята на средновековна Европа през XV век. Битката при Варна от 10 ноември 1444 г. и гибелта на младия полско-унгарски крал Владислав III Ягелончик¹ бележат края на опитите за обединение и противодействие от страна на християнския свят за прогонване на османските нашественици. След това поражение българите и останалите балкански народи са обречени на векове под чужда власт. Тези събития намират отражение в много извори – полски, унгарски, османски, чешки, италиански и др. Една част от тях са преведени на български език, а друга все още предстои да бъдат издадени. Целта на настоящата публикация е да се разгледат и анализират два извора за тези събития. Първият извор, който е представен, до този момент не е бил използван от изследователите. Вторият от тях е слабо познат и практически неизползван в българската историография, като досега не е превеждан на български език, поради което авторът на настоящата статия предлага свой превод на български на този извор.

Първото произведение, което се коментира в настоящето изследване, е „Царството на славяните” на Мавро Орбини. До този момент българските изследователи не са разглеждали това произведение като исторически извор за походите на крал Владислав Варненчик от 1443 – 1444 г. Може би това се дължи на късния превод, който е направен на български език. Отделни откъси от книгата са обнародвани през 1983 г. [Христов, Б., Сарафов, Т., Драгова, Н. 1983]. През 2012 г. бе направен пълен превод на този така ценен източник за българската история [Мавро Орбини. Царството на славяните...]. Първото споменаване за разглежданите събития е в главата „История на кралете на Далмация“. Тук авторът отбелязва, че през 1444 г. те влезли в съюз с източните владетели и изпратили две галери във Варна срещу безверниците. Става ясно, че Далмация взема участие в морската флота на християнската

¹ Тук използвам правилното полско родово име на владетеля – Ягелончик, вместо наложилото се в българската историография Ягело. По въпроса вж. Кънев, Н. 2016.

коалиция с две галери от общо около 20-тина. Сведението съвпада с останалите исторически извори [Коларов, Х. 1968–1969, с. 77; Krekić, В. 1961, р. 338 – 339, No 1044, 1052, and p. 343, No 1078].

Коментираните събития са разгледани по-подробно от автора в главата, посветена на герба на княз Лазар. Орбини обръща внимание най-вече на ролята и поведението на сръбския деспот Георги Бранкович, взаимоотношенията му с крал Владислав и Янош Хуняди. Как чрез победите си над турците трансилванският войвода му връща част от Сърбия, а друга запазва за себе си. Именно това според автора, води до омразата на Бранкович към трансилванския войвода. По-нататък историкът разказва за победите на крал Владислав и Янош Хуняди по време на „дългия поход“, следствие на които бейликът Караман се вдига на бунт срещу османците в Мала Азия. Именно това, според Орбини, е довело до сключването на мирен договор. В това съчинение е отбелязан добре известният факт, че сръбският деспот получава най-големи придобивки. Всъщност авторът дава едно много важно сведение, че именно Бранкович е съдействал и преговарял между двете страни, като той е умолявал полско-унгарския крал да сключи този договор. По-нататък накратко са предадени договореностите, които са добре известни – пакт за ненападение, връщат се двамата синове на сръбския деспот, Сърбия получава автономност [по-подробно за преговорите вж. Коларов, Х. 1975, с. 57 – 63; Митев, Н. 2016, с. 423 – 425]. Сведението на автора, че Унгария получава редица крепости по Дунав и на север от Белград, е достоверно. Ян Длугош отбелязва общо 15 крепости, които са предадени на християнските войски от султана [Dlugosz, The Annals..., р. 492], а Бернард Ваповски съобщава имената на четиринадесет [Wapowski, Dzieje Korony Polskiej..., str. 474; Митев, Н. Хрониката на Бернард Ваповски..., pass.]. Орбини оборва твърдението на Куреус, че Бранкович си възвръща държавата след битката при Варна. Г. Шкриванич прави опит да реабилитира действията на сръбския деспот [Шкриванич, Г. 1969, с. 162 – 167]. М. Спремич анализира причините, поради които Георги Бранкович не взема участие в битката при Варна. Авторът отбелязва, че една от тях е именно отнемането на сръбските крепости от Хуняди. В общата констатация обаче Спремич пише, че владетелят „предал общохристиянското дело заради местни интереси“ [Спремич, М. 2005, с. 62 – 63]. Както отбелязва и Б. Цветкова, поведението на този владетел за конкретното събитие е в резултат на политическо късогледство [Цветкова, Б. 1979, с. 300]. Фактите показват, че Орбини е прав, тъй като само 15 години след това, през 1459 г., Сърбия пада под османска власт. Авторът допуска една неточност. Бърка годината, в която крал Владислав прекратява примирието с османците, респективно може да се приеме и на подписването на самия договор. Той посочва 1443 г., а в действителност договорът от Адрианопол е подписан на 12 юни 1444 г., който е окончателно ратифициран в гр. Сегед на 1 август същата година. Само 3 дни по-късно, на 4 август, полско-унгарският владетел се обявява за нов поход. По-нататък Орбини разказва как сръбският деспот преминава на страната на Мурад и пресича пътищата на Скендербег за включване в християнската коалиция. Причина за това авторът изтъква най-вече омразата на Бранкович към Хуняди. Въпреки молбите на албанския владетел, той не отстъпил и възпрепятствал албанските войски. Важно е да се упомене, че Орбини пише за писма между Скендербег и Владислав. Подобна кореспонденция действително е имало [вж. Хаузински, Й. 2005, с. 69 – 70, и цитираната там литература], но до този момент тя не е публикувана в българската историография. Нейното бъдещо обнародване е важен момент в проучванията на събитията. По-нататък авторът упоменава за поражението при Варна, за мъката, която изпитал Скендербег, след като научил за погрома на християнската коалиция, и чувството за отмъщение, което го обзело към деспот Георги Бранкович. Обобщавайки информацията, подадена ни от Орбини, въпреки някои неточности, като годината на подписване на мирния договор, може да заключим, че тя е достоверна. Авторът, както е отбелязал и в самата си книга, е ползвал източници като Бонфини, който е един от най-подробните и надеждни извори за събитията.

Второто произведение, което ще разгледам в настоящата разработка в качеството му на исторически извор, е „Повест за Скендербег“. Това е руска повест от XVII в., която разказва за живота и дейността на албанския национален герой Георги Кастриоти – Скендербег. Авторът на повестта е черпил сведения от хрониката на Марчин Биелски². Иван Дуйчев прави обстоен преглед на това произведение, като за интересуващите ни събития упоменава само, че в повестта се говори за тях и

² За значимостта на полската хроника на Марчин Биелски като извор за походите от 1443 – 1444 г. вж. Коларов, Х. 1968–1969, с. 59.

че Скендербег и Мурад са си разменили послания непосредствено след Варненската битка [Дуйчев, И. 1970, с. 106]. Дуйчев отбелязва също, че това е художествена творба, която не бива да се „преценява през мерилото на строгата научно-историческа критика“ [Дуйчев, И. 1970, с. 109 – 110]. В най-пълното изследване в българската историография по въпроса, направено от Б. Цветкова, това произведение само се споменава [Цветкова, Б. 1979, с. 327]. По мое мнение, този извор е подценяван и затова не е анализиран задълбочено. В него се съдържат ценни сведения за събитията от 1443 – 1444 г. От разглеждания епизод става ясно, че след битката при р. Морава е имало преговори между Скендербег и Хуняди за общи действия срещу турците. След победата на трансилванския войвода, албанският предводител успява да се отцепи от османската армия и да се завърне в родните си земи, където започва борбата за независимост на Албания. По-нататък в повестта се упоменава за помощта, която е поискал крал Владислав от Скендербег за похода към Варна. В извора е отбелязано, че албанският предводител предоставя 35 000 войници на полско-унгарския владетел. Най-вероятно това упоменаване трябва да означава, че албанците са имали намерение да подпомогнат военните кампании на Владислав с толкова войници. Както е добре известно, това не е осъществено. По-нататък в творбата се говори, затова как Скендербег не е успял да се включи в това начинание, защото бил възпрепятстван от сръбския деспот Георги Бранкович. Тук за пореден път се затвърждава становището, че войските на албанския предводител не подкрепят военното начинание, поради това, че във втория поход на крал Владислав не вземат участие сръбските войски, които възпират албанците да се включат в кампанията [Gegaj, A. 1937, p. 63; Serra, A. 1956, p. 721; Хаузински, Й. 2005, с. 89]. Трябва да се отбележи, че по въпроса в историографията се води съществена дискусия. Ф. Пал оспорва това мнение, като според него кореспонденцията между крал Владислав и Скендербег е „реторична фикция“ [Pall, F. 1933, p. 123 – 127]. Й. Хаузински счита тази констатация за съмнителна [Хаузински, Й. 2005, с. 73, бел. 18].

В разглежданата повест е отбелязан и един от най-дискусионните моменти по време на походите – предателството на християнския флот. В този извор се среща най-разпространеното и може би най-достоверно сведение, че срещу жълтица на човек християните са превозили войските на Мурад II през Проливите. В един от най-известните извори за похода на Владислав от 1444 г., поемата на Михаел Бехайм, съчинена по разказ на участника в битката от 10 ноември – Ханс Мергест (Мьогест), за загубата на кръстоносците се обвиняват единствено „*dy venedigere*“ (венецианците). Те взимали по жълтица за прехвърлянето на всеки един [Коларов, Х. 1970, с. 175]. В своята „Хроника на Рагуза“ дубровнишкият сенатор Гвино Рести обвинява генуезците в предателство, защото срещу жълтица за човек и две за кон превозвали неприятеля [Nodilo, *Chronica Ragusina...*, p. 291]. Бонфини предава, че в писмото на кардинал Франциск се упоменава за преминаването на Мурад на европейския бряг чрез подкупи [Антонио де Бонфини. *История на унгарците...*, с. 155]. В едно свое писмо, адресирано до епископа на Пасау Леонард Лайминг от 28 октомври 1445 г., Енеас Силвиус Пиколомини пише, че се носи мълвата за прехвърлянето на Мурадовите войски през Босфора с генуезки кораби. Сам той обаче не вярвал на тези слухове [Пиколомини до епископа на Пасау, 1445 година..., с. 150]. Монахът Параспондилос Зотикос, който е свидетел на Варненската битка, споменава, че турските войски на Мурад били прехвърлени от Мала Азия на Балканския полуостров с кораби на византийския император [Димитров, Г. 1910, с. 49 – 70; Цветкова, Б. 1979, с. 29]. В своето писмо за поражението при Варна, изпратено до кардинал Людовик, Андреас де Палацио, участник в Паметната битка на народите, пише, че кардинал Джулиано Чезарини получил писмо от Франческо Кондолмиери, кардинал на венецианците и легат на папската флота, в което се споменава, че турците са преминали Проливите тайно през нощта с малки лодки от долната страна на Галиполския фар. Морската флота не могла по никакъв начин да им попречи³. Противоречивите сведения, които ни дават източниците, не позволят категоричното приемане на дадена теория, но все пак повечето извори съобщават за предателство, което е извършено от християнския флот⁴.

В анализираното произведение като главен виновник за загубата при Варна се сочи сръбският деспот. В общи линии може да се приеме, че сърбите имат вина за поражението на християнската

³ Мирчев, М. Писмо за поражението при Варна, изпратено до Кардинал Людовик. – ИВАД, 1964, XV, 89.

⁴ Относно дискусията за начина, по който османската войска преминава през Проливите, вж. Митев, Н. 2013, с. 29 – 31.

коалиция при Варна. С подписването на Одринския мирен договор те получават достатъчно големи придобивки и не вземат участие в похода от есента на 1444 г. Сърбите възпрепятстват една голяма военна сила, както е посочено 35 000 души (най-вероятно числото е завишено), да подкрепи военната кампания. Пасивността на сръбския деспот Георги Бранкович, който в тази повест е назван Ерик, е един от основните фактори, поради които християните губят битката при Варна от 10.11.1444 г. След направения разбор може да се заключи, че в частта си за походите от 1443 – 1444 г. повестта е достоверна. Тя е надежден източник, който трябва да се използва от българските изследователи.

По-долу предлагам превод на тези части от повестта, които дават информация за така анализирания събития⁵.

Из „Повест за Скендербег“

„Амурат, като искаше да го изпита, изпрати Скендербег срещу деспота Ерик сръбски в Мисия. Скендербег не искаше това, но отиде и победи деспота, служейки на Амурат. После писаха на Скендербег мнозина князе от словенските земи да отиде в отечеството си и че не искат те да му помагат срещу Амурат. Скендербег за това на никого не каза, а само на себе си говореше: „Безразсъден е този човек, който велико дело започва, а полза не добива“. Ерик, сръбският деспот, като видя притеснение от Амурат, изпрати при Владислав, краля полски и угорски, молба да помогне срещу Амурат. Владислав, кралят полски и угорски, по думите на Евгений, папата римски, и на Ян Хуниад, войводата угорски, събра с Хуниад велика войска срещу турската. Амурат турски научи това и изпрати срещу техните хора свои 80 000 с Калибаш, неговия войвода, а други 50 000 със Скендербег, а самият той с еничари и с техни хора тръгна след тях. А християни имаше с Хуниад срещу турците само 36 000. Калибаш със своите хора като вървеше, застана на река Морава. Хуниад научи това и изпрати разузнавачи деспотови и свои да огледат войската Калибашева на кое място е и как е пазена. И щом Хуниад разузна за турците, взе със себе си 30 000 хора най-добри, а на другите хора свои заповяда да вървят след него недалечно, за да могат едните на другите да окажат помощ. И като преминаха река Морава тайно, тръгнаха срещу Калибаш. И Калибаш потрепера от него, а като видя, че не са много хората, пак се укрепи и устрои боя. А при Скендербег изпрати със заръка да дойде спешно при него за помощ. И щом хората Хуниадови се събраха, Калибаш видя това и се уплаши, и почна да изпраща при Скендербег посланик след посланик да побърза да дойде при него. А Скендербег с хората свои вървеше, без да бърза, и разузнаваше коя страна изнемогва. И изпрати при Хуниад тайно да не позволява на турците да се огледат.

А щом при Хуниад, войводата угорски, с това посланикът Скендербегов дойде и това му каза, и Хуниад почна да вика, пренебрегайки по полковете, хората да се бият непрестанно и им разказваше за това. Угрите и ляховете като чува това, почнаха да нападат турците, а турците, виждайки техните смели нападения, никак срещу тях не застанаха и побягнаха, а угрите и ляховете почнаха да ги гонят и избиха от тях безмерно много.

Скендербег, като виждаше времето за тръгването свое, хвана Амуратовия писар, който описваше, яздейки, убитите хора, и заповяда му със своята ръка да напише грамота до войводата албански, до наместника турски, от Амурат, да върне на Скендербег отечеството му, а самият той да пътува към Адрианопол. И писарят му написа такава грамота, каквато му трябва, и с печата Амуратов я подпечата. И Скендербег, като взе грамотата, писаря и турци много уби. И като взе със себе си Амеса – племенника свой, и триста славяни, които бяха с него, замина към отечеството си в Олбания. И като стигна Дибър (Дебър), границата българска, изпрати при някои князе християнски и обяви им мисълта своя. И те, като чува това, радваха се и искаха да му помогнат и до смърт само да не спира с турците да воюва. Скендербег, виждайки тяхното дружеско отношение към себе си, радваше се и тръгна с хората свои към града Кроя – към престолното място олбанийско – като остави приятелите свои в горите в планините, а пред себе си изпрати Амеса – племенника свой, с грамота при войводата.

⁵ Преводът е направен по изданието: *Повест о Скендербеге*, 1957, с. 18–21.

... После папата римски писа на Владислав, краля полки и угорски, да не спазва примирието с турците, и го опрости. И кралят по думата папска писа на Скендербег, молейки помощ от него по християнски срещу Амурат.

И за това Скендербег устои сейм в Епир и на сейма помоли помощ от съседите свои срещу турците за крал Владислав. И му дадоха 35 000 на крал Владислав хора за помощ срещу турчина. И Амурат узна за това, че са се сговорили срещу него християните, и на това безмерно се чудеше, че кралят е нарушил примирието, а зад думата си не стои. И затова не вярваше на гърците и на славяните, които са под неговата сила, и изпрати хора в Асия. А щом от Асия тръгнаха хора към Амурат, и на тези хора пресякоха пътя по море папата римски и венетите, и кралят аполински. И те им дали по жълтица от човек, и с това се откупили от тях, и пристигнали цели в Адрианопол.

Амурат, като се събра с хората свои, тръгна срещу крал Владислав, а Владислав с хората свои тръгна срещу него. А като се срещнаха в боя, убиха турците хората Владиславови и самия крал убиха.

А Скендербег с хората свои за боя не успя навреме да дойде, защото му пречеше Ерик, деспотът сръбски, като минаваше през неговата земя. И като чу Скендербег за смъртта на краля, безмерно за него тъжеше, а на деспота се гневеше, защото заради него кралят воюваше с турците. А когато Скендербег вървеше към крал Владислав, той му пречеше, а добрината на краля забрави.

После Скендербег за това всичкото отмъсти на деспота, че той да не прави кавги между християните. За този деспот пише, че той не е нито християнин, нито турчин, а всичкото зло от него се причини; на този деспот дъщерята беше дадена за жена на Амурат, макар че той имаше много други жени.

Амурат от тази победа се възгордя и мислеше всичките сили свои срещу Скендербег да изпрати. А най-напред му изпрати грамота, искайки да го улови с такива думи.“

* * *

Представените два извора за походите на Владислав Варненчик от 1443 – 1444 г. допълват известните ни източници. Те дават важна информация, особено за отношението на Георги Кастриоти Скендербег към тези събития, неговата съпричастност и готовност за участие във военните кампании. И в двата извора се съобщава за писма между крал Владислав и Скендербег. Тези източници увеличават броя на познатите ни такива, които подават информация за кореспонденция между двамата владетели. И двете произведения поддържат сведението за предателството, което извършва сръбският деспот Георги Бранкович. Това най-вероятно се оказва една от основните причини за загубата на християнската коалиция при Варна.

Литература / References

Извори

Антонио де Бонфини. История на унгарците... – Антонио де Бонфини. История на унгарците. – ЛИБИ, V/1. С., 2001, 120–169. [Antonio de Bonfini. Istoria na ungartsite. – LIBI, V/1. S., 2001, 120 – 169.]

Пиколомини до епископа на Пасау, 1445 година... – Из писмо на Еней Силвий Пиколомини до епископа на Пасау Леонард Лайминг от 28 октомври 1445 г. – Извори за средновековната история на България (VII – XV в.) в австрийските ръкописни сбирки и архиви. С., 2000, 146 – 151. [Iz pismo na Eney Silvij Pikolomini do episkopa na Pasau Leonard Layming ot 28 oktombri 1445 g. – Izvori za srednovekovnata istoria na Bulgaria (VII – XVv.) v avstriyskite rakopisni sbirki i arhivi. S., 2000, 146-151.]

Мавро Орбини. Царството на славяните... – Царството на славяните. История от Дон Мавро Орбини от Рагуза. Абат от Милетския орден. София, 2012. Превод от староиталиански Симеон Тодоров, Елица Попова. [Tsarstvoto na slavyanite. Istoria ot Don Mavro Orbini ot Raguz. Abat ot Miletския orden. Sofia, 2012. Prevod ot staroitalianski Simeon Todorov, Elitsa Popova.]

Повестъ о Скендербеге, 1957 – Повесть о Скендербеге. Изд. Розов, Н., Н. Чистякова. Москва – Ленинград, 1957. [Povesty o Skanderbege. Izd. Rozov, N., N. Chistyakova. Moskva – Leningrad, 1957.]

Dlugosz, *The Annals...* – *The Annals of Jan Dlugosz*. Charlton, Chichester, West Sussex, 1997.

Nodilo, *Chronica Ragusina...* – Nodilo, S. *Chronica Ragusina Junii Restii*. – *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*. Vol. 25. Zagrebiae, 1893.

Wapowski, *Dzieje Korony Polskiej...* – *Dzieje Korony Polskiej Wielkiego Księstwa Litewskiego od roku 1380 do 1535*. Przez Bernarda z Rachtamowic Wapowskiego... Tom 2. Wilno, 1847.

Изследвания

Димитров, Г. 1910 – Г. Димитров. Сражението при Варна в 1444 г. – ИВАД, 1910, 49 – 70. [**Dimitrov, G.** *Srazhenieto pri Varna v 1444 g.* – IVAD, 1910, 49 – 70].

Дуйчев, И. 1970 – Иван Дуйчев. Георги Кастриоти – Скендербег в славянската литература от XV – XVII в. – В: Георги Кастриоти Скендербег. Балкани, 2, 1970, 79 – 110. [**Duychev, I.** *Georgi Kastrioti – Skenderbeg v slavyanskata literatura ot XV – XVII v.* – V: *Georgi Kastrioti Skenderbeg. Balkani*, 2, 1970, 79 – 110].

Коларов, Х. 1968–1969 – Христо Коларов. Антитурските походи от 1443 – 1444 г. на полско-унгарския крал Владислав III Ягело (Варненчик) (обзор на изворите). – Трудове на Висшия педагогически институт „Братя Кирил и Методий“, Велико Търново, 1968–1969, 6, 46 – 104. [**Kolarov, H.** *Antiturskite pohodi ot 1443 – 1444 g. na polsko-ungarskia kral Vladislav III Yagelo (Varnenchik) (obzor na izvorite)*. – *Trudove na Visshia pedagogicheski institut „Bratya Kiril i Metodiya“*, Veliko Tarnovo, 1968 – 1969, 6, 46 – 104.]

Коларов, Х. 1970 – Христо Коларов. Два малко известни извора за битката на народите на 10 ноември 1444 г. при Варна. – ИИМВ, 1970, VI (XXI), 171 – 193. [**Kolarov, H.** *Dva malko izvestni izvora za bitkata na narodite na 10 noemvri 1444 g. pri Varna*. – INMV, 1970, VI (XXI), 171 – 193.]

Коларов, Х. 1975 – Христо Коларов. Адрианополският мирен договор (1444 г.). – Трудове на ВТУ „Кирил и Методий“, 12/3, 1975, 57 – 63. [**Kolarov, H.** *Adrianopolskiyat miren dogovor (1444 g.)*. – *Trudove na VTU „Kiril i Metodiya“*, 12/3, 1975, 57 – 63.]

Кънев, Н. 2016 – Николай Кънев. Някои бележки върху коректното именуване и титулуване на Владислав Варненчик. – ЖИАИ, 2016, 1–2, 59 – 65. [**Kanev, N.** *Nyakoi belezhki varhu korektnoto imenuvane i tituluvane na Vladislav Varnenchik*. – ZhIAI, 2016, 1–2, 59 – 65].

Мирчев, М. 1964 – М. Мирчев. Писмо за поражението при Варна, изпратено до Кардинал Людовик. – ИВАД, 1964, XV, 85 – 95. [**Mirchev, M.** *Pismo za porazhenieto pri Varna, izprateno do Kardinal Lyudovik*. – IVAD, 1964, XV, 85 – 95.]

Митев, Н. 2013 – Н. Митев. Как е преминала войската на Мурад II (1421 – 1451) през Проливите в есента на 1444 г.? – Електронен вестник по музеология и военна история, 1, 2013, 29 – 31. [**Mitev, N.** *Kak e preminala voyskata na Murad II (1421 – 1451) prez Prolivite v esenta na 1444 g.?* – *Elektronen vestnik po muzeologia i voenna istoria*, 1, 2013, 29–31.]

Митев, Н. 2016 – Невян Митев. Две писма за преговорите през 1444 г. между крал Владислав Варненчик (1434 – 1444) и султан Мурад II (1421–1451). – ИНИМ – София. Том XXVIII, 2016, 423 – 425. [**Mitev, N.** *Dve pisma za pregovorite prez 1444 g. mezhdu kral Vladislav Varnenchik (1434 – 1444) i sultan Murad II (1421 – 1451)*. – INIM – Sofia. Tom XXVIII, 2016, 423 – 425.]

Митев, Н. Хрониката на Бернард Ваповски... – Митев, Н. Хрониката на Бернард Ваповски като извор за сражението при Варна от 10 ноември 1444 година. – ИРИМ – Шумен, под печат. [**Mitev, N.** *Hronikata na Bernard Vapovski kato izvor za srazhenieto pri Varna ot 10 noemvri 1444 godina*. – IRIM – Shumen, pod pechat.]

Спремич, М. 2005 – М. Спремич. Сръбският деспот Георги Бранкович и битката при Варна през 1444 г. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, 55 – 66. [**Spremich, M.** *Srabskiyat despot Georgi Brankovich i bitkata pri Varna prez 1444 g.* – Vav: *Varna 1444. Deystvitelnost i traditsia*. Varna, 2005, 55 – 66.]

Хаузински, Й. 2005 – Й. Хаузински. Албанският фактор и варненският кръстоносен поход. – Във: Варна 1444. Действителност и традиция. Варна, 2005, 67 – 76. [**Hauzinski, Y.** *Albanskiyat faktor i varnenskiyat krastonosen pohod*. – Vav: *Varna 1444. Deystvitelnost i traditsia*. Varna, 2005, 67 – 76.]

Христов, Б., Сарафов, Т., Драгова, Н. 1983 – Б. Христов, Т. Сарафов, Н. Драгова. Царството на славяните. София, 1983. [**Hristov, B., Sarafov, T., Dragova, N.** *Tsarstvoto na slavyanite*. Sofia, 1983].

Цветкова, Б. 1979 – Б. Цветкова. Паметна битка на народите (Европейският югоизток и османското завоевание – края на XIV и първата половина на XV век). Варна, 1979. [**Tsvetkova, B.** *Pametna bitka na narodite (Evropeyskiyat yugoiztok i osmanskoto zavoevanie – kraia na XIV i parvata polovina na XV vek)*. Varna, 1979.]

Шкриванич, Г. 1969 – Г. Шкриванич. Защо деспот Георги Бранкович не е участвувал в битката при Варна? – Във: Варна 1444. Сборник от изследвания и документи в чест на 525-та годишнина от битката край гр. Варна. София, 1969, 162 – 167. [**Shkrivanich, G.** *Zashto despot Georgi Brankovich ne e uchastvuval v bitkata pri Varna?* – Vav: *Varna 1444. Sbornik ot izsledvania i dokumenti v chest na 525-ta godishnina ot bitkata kraj gr. Varna*. Sofia, 1969, 162 – 167.]

Gegaj, A. 1937 – A. Gegaj. *L'Albanie et l'invasion turque au XVe siècle*. Louvain – Paris, 1937.

Krekić, B. 1961 – B. Krekić. *Dubrovnik (Raguse) et le Levant au Moyen âge*. Paris, 1961.

Pall, F. 1933 – F. Pall. *Les relations entre la Hongrie et Scanderbeg* – *Rèvue Historique du Sud-Est Européen*. R. 10. 1933, 123 – 127.

Serra, A. 1956 – A. Serra. *Relazioni del Castriota con il Papato*. – *Archivio Storico Italiano*, R. 114, 1956, 713 – 733.

Съкращения:

ЖИАИ – Журнал за исторически и археологически изследвания [**ZhIAI** – Zhurnal za istoricheski i arheologicheski izsledvania]

ИВАД – Известия на Варненското археологическо дружество [**IVAD** – Izvestia na Varnenskoto arheologicheskoto druzhestvo]

ИНИМ-София – Известия на Националния исторически музей – София [**INIM-Sofia** – Izvestia na Natsionalnia istoricheski muzey – Sofia]

ИНМВ – Известия на Народния музей – Варна [**INMV** – Izvestia na Narodnia muzey – Varna]

ИРИМ – Шумен – Известия на Регионален исторически музей – Шумен [**IRIM – Shumen** – Izvestia na Regionalen istoricheski muzey – Shumen]

ЛИБИ – Латински извори за българската история [**LIBI** – Latinski izvori za balgarskata istoria]